

Matija Mato Škerbić

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb
mskerbic@hrstud.hr

Zašto studirati filozofiju?

O izvanfilozofijskim benefitima studija filozofije

Sažetak

Pitanju zašto studirati filozofiju autor pristupa s afirmativnog gledišta te u radu argumentira pro philosophia, odnosno opravdava i promiče mogući opis studija filozofije u obzorju današnjice razmatrajući njegove izvanfilozofijske benefite. Autor tako progovara iz specifične perspektive te studij filozofije sagledava u oportunističkom i instrumentaliziranom rakursu. Naime, ne razmatra studij kao takav, njegovu filozofijsku opravdanost i kvalitetu, nego traži njegove potencijale u i za svijet današnjice. Dakle, ne za poslove poput nastavnik filozofije ili akademski filozof, već zapravo gotovo sve druge. U tom smislu, autor razrađuje deset mogućih benefita studija filozofije: (1.) razvoj kritičkog, logičkog i reflektivnog, (2.) skrbnog i (3.) kreativnog mišljenja; (4.) prepoznavanje i formuliranje (esencijalnih) pitanja; (5.) donošenje kvalitetnih odluka (engl. decision making) i zauzimanja stavova; (6.) razvijanja vještine rješavanja problema (engl. problem solving); (7.) vršenje etičke refleksije; (8.) pomaganje u prepoznavanju životnih vrijednosti; (9.) promicanje ljudskog procvata i potrage za smislom; te zapravo (10.) vrši pripremu za niz mogućih zaposlenja izvan filozofskih struka.

Ključne riječi

studij filozofije, refleksija, kritičko mišljenje, kreativno mišljenje, skrbno mišljenje, postavljanje pitanja, donošenje odluka, rješavanje problema, etička refleksija, vrijednosti, ljudski procvat

1. Uvod

Pitanje »Zašto studirati filozofiju?« temeljno je pitanje za svakog tko razmišlja o mogućem upisu nekog od sedam¹ ponuđenih studijskih programa filozofije na hrvatskim sveučilištima. U svom *Uvodu u filozofiju* Eugen Fink postavio je slično pitanje o praktičnoj koristi ili šteti, odnosno iskoristivosti filozofije za svakodnevni život, te zaključio da:

»Filozofija ne koristi baš ništa. Naprotiv, ona čovjeka udaljuje od važnosti svakidašnjice u kojoj se nalaze njegove dužnosti, patnje i radosti, remeti ga u sigurnosti njegova ophođenja sa stvarima svijeta, baca ga u bezdan upitnosti, i, dođe li do toga, pribavlja mu znanje s kojim ne može ništa započeti.«²

1

Studij filozofije izvodi sedam visokoškolskih institucija u Republici Hrvatskoj: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Filozofski fakultet

Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Odjel za filozofiju Sveučilišta u Zadru.

2

Eugen Fink, *Uvod u filozofiju*, prev. Božica Zenko, Matica Hrvatska, Zagreb 1998., str. 18.

Svoje neslaganje s Finkovom konstatacijom, autor u ovome radu konkretizira kroz stav da filozofija i studij filozofije jesu praktično korisni svakom pojedincu, odnosno da mogu biti višestruko iskoristivi u čovjekovoj svakidašnjici. Štoviše, autor upravo donosi deset odgovora na pitanje koje je Fink apostrofirao i razlaže moguće pozitivne učinke koje studij filozofije može donijeti u svakodnevnom životu čovjeka današnjice:³ (1.) razvoj kritičkog, logičkog i refleksivnog, (2.) skrbnog i (3.) kreativnog mišljenja; (4.) prepoznavanje i formuliranje (esencijalnih) pitanja; (5.) donošenje kvalitetnih odluka (engl. *decision making*) i zauzimanja stavova; (6.) razvijanje vještine rješavanja problema (engl. *problem solving*); (7.) vršenje etičke refleksije; (8.) prepoznavanje životnih vrijednosti; (9.) promicanje ljudskog procvata i potrage za smislom; te (10.) pripremanje za niz mogućih zaposlenja izvan filozofskih struka.

Na ovom je mjestu potrebno naznačiti i neke ograde. U prvom redu, autor nema nakanu analizirati i vrjednovati studijske programe filozofije u Republici Hrvatskoj, njihov sadržaj, strukturu i provedbu. U drugom redu, on također neće podastrijeti filozofijske intramuralne odgovore na pitanje iz naslova, baš naprotiv. Konačno, autor se u ovome radu bavi isključivo »dodanim«⁴ vrijednostima studija filozofije, tj. benefitima koje studij filozofije donosi izvan strogo (nastavničko-akademske) filozofijskih uzusa te ima sasvim konkretne i instrumentalne nakane.

Razlog zašto autor progovara i na ovakav se način obraća primarno onima koji razmišljaju o mogućem studiju filozofije, jest trenutna, objektivno vrlo nepovoljna, situacija u Republici Hrvatskoj koja se očituje u velikom manjku mogućnosti zaposlenja u struci – bilo kao nastavnik(ca) filozofske grupe predmeta u školama, bilo kao akademski/a filozof/kinja. Autor daje odgovore o ekstramuralnim i realnim benefitima studija filozofije, odnosno o dodatnim mogućnostima i(li) ekspertizama koje on donosi, a koje mogu biti od pomoći kako na tržištu rada, tako i izvan njega u osobnom i individualnom življenju života.

2. Kritičko, logičko i refleksivno mišljenje

Primarni je odgovor na pitanje postavljeno u naslovu taj da se studijem filozofije razvija kritičko, logičko i refleksivno mišljenje. Radi se o fundamentalnim ljudskim intelektualnim alatima koji stoje u temelju svakog ljudskog djelovanja, odnošenja i bivanja. Iako oni čine svojevrsni sklop ili cjelinu, potrebno ih je motriti (i) odvojeno s obzirom na naglaske koji ih oposebnjuju.

2.1. Kritičko mišljenje

Kritičko mišljenje temeljna je metoda ili alat kojim se čovjek koristi u prosudbi i vrjednovanju svega što mu se nadaje, posebice jer je usmjereno na odlučivanje što treba vjerovati i/ili činiti. Tako je svaki sadržaj koji pojedinac prima i problem pred kojom se nalazi ujedno i predmet kritičke analize, prosudbe, vrjednovanja ili evaluacije.⁴

U kritičkom promišljanju čovjek istovremeno nepristrano razmatra konzistentnost i homogenost argumentiranja i uvjerljivost suprotstavljenih argumenata, čime ujedno i dodatno suzbija emocionalne sadržaje i proizvoljna načela,⁵ kao što se i ograđuje od (pokušaja) manipulacije i jednostrane argumentacije u svrhu stjecanja različitih probitaka. Kritičko mišljenje tako poštuje snagu argumenta kao presudnu. No pritom je ono senzibilizirano za kontekst onoga

koga ili što se razmatra.⁶ Nadalje, kritičko mišljenje karakterizira kontinuirano sebe-propitivanje i samo-ispravljaljivost, što čovjeku nudi stalnu mogućnost za (daljnji) osobni rast, napredak i nadogradnju.⁷

Osim toga, kritičkim razabiranjem čovjek zapravo stvara i sâm sebi nameće određene kvalitativne standarde,⁸ tj. kriterije racionalnosti i razboritosti koji pomažu razab(i)rati što vjerovati ili činiti u konkretnim životnim situacijama. Aristotel, primjerice, razboritost određuje ujedno kao vrlinu, ali i preduvjet za ostvarivanje (bilo koje) vrline.⁹ Tako je razboritost »ona istinski činidbena sposobnost prema razumu, a što se tiče stvari koje su čovjeku dobre i loše«.¹⁰ Naime, razborit je onaj »tko uzmaže lijepo promišljati o stvarima koje su mu dobre i probitačne, i koje pridonose dobru životu u cijelosti«.¹¹

2.2. Logičko mišljenje

Logičko mišljenje jest mišljenje koje se vodi pravilima logike te poštuje logičke principe valjanog mišljenja. U tom je smislu također opravdano reći da je logika »alat, *organon* koji nam daje forme po kojima mislimo«.¹² Tako su glavna pitanja logičkog mišljenja: (1.) je li zaključak valjan, (2.) je li temeljen na valjanim premisama i (3.) proizlazi li iz njih po zakonitosti logike? A zakonitosti logike primarno baštini od Aristotela čiji su logički spisi obuhvaćeni pod nazivom *Organon*. Potonji spisi čine osnovu tzv. »formalne logike« koja formira ili daje formu ljudskom valjanom rezoniranju.

Logičko razmišljanje pomaže u svakodnevnim situacijama u kojima je potrebno donijeti ispravan, siguran i valjan zaključak. Na taj način ono štiti od upadanja u logičke pogreške,¹³ proturječja, nekonzistentnosti i višeznačnosti, kao što i umanjuje utjecaje predrasuda i različitih emocionalno obojenih sadržaja na naše razabiranje. Konkretnije, logičko mišljenje štiti od mnogobrojnih manipulacija i jednosmjernih argumentiranja kojima je suvremeni čovjek

3
Kraću skicu nekih argumenata autor je prethodno iznio u popularno-znanstvenom radu »Čemu bioetika u odgoju i obrazovanju?«. Usp. Matija Mato Škerbić, »Čemu bioetika u odgoju i obrazovanju?«, *universitas-portal.hr* (8. 11. 2021.). Dostupno na: <https://www.universitas-portal.hr/cemu-bioetika-u-odgoju-i-obrazovanju/> (pristupljeno 1. 11. 2022.).

4
Richard W. Paul, Linda Elder, *Critical Thinking. Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*, FT Press, Upper Saddle River – Old Tappan 2002., str. 4.

5
Usp. Bruno Ćurko, *Kritičko mišljenje u nastavi filozofije, logike i etike*, Hrvatsko filozofsko društvo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2017., str. 10.

6
Više: Matthew Lipman, *Thinking in Education*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

7
Usp. Raul Raunić, »Filozofija i kurikulum«, *Metodički ogledi* 24 (2017) 1, str. 9–30, ovdje str. 12, doi: <https://doi.org/10.21464/mo45.124.930>.

8
Usp. R. W. Paul, L. Elder, *Critical Thinking*, str. 15.

9
Aristotel, *Nikomahova etika*, prev. Tomislav Ladan, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992., str. 124.

10
Ibid., str. 117.

11
Ibid., str. 116.

12
B. Ćurko, *Kritičko mišljenje u nastavi filozofije, logike i etike*, str. 119.

13
O logičkim pogreškama vidjeti: Aristotel, *Organon*, prev. Ksenija Atanasijević, Kultura, Beograd 1970.

gotovo neprestano izložen – kako u realnim, tako i u virtualnim sferama – od nebrojenih zavodljivih reklamnih sadržaja, preko nametljivih prodavatelja raznorodnih proizvoda i usluga pa sve do tzv. »stvaratelja mišljenja« i »influencera«, odnosno nagovaratelja na zauzimanje ili prihvaćanje određenih stavova i poduzimanje akcija.

2.3. Refleksivno mišljenje

Refleksivno mišljenje je svako mišljenje u kojem se ne pitamo samo o onome o čemu se pitamo nego se pitamo i o načinu na koji se pitamo. Ono je takvo razabiranje koje ujedno obuhvaća sadržaj mišljenja i svijest o procesu toga mišljenja. Drugim riječima, refleksivno mišljenje karakterizira uporaba refleksije. A refleksija je promišljanje na dvije razine, u kojem dok promišljamo predmet (ili subjekt) našeg promišljanja, istovremeno postavljamo i pitanje o samom procesu mišljenja, tj. promišljamo o načinu na i perspektivi iz koje razmatramo problem.¹⁴ Refleksija je tako mišljenje o mišljenju. »Refleksija je uz čitanje, pisanje i računanje, četvrti temeljni kod kulture«¹⁵ i omogućuje tri postignuća: (1.) samospoznavanje, samosagledavanje i samorazumijevanje; (2.) stajalište općosti i mišljenje višeg reda; te (3.) orijentaciju u mišljenju.

»S filozofskom refleksijom utvrđujemo značenje pojmova i sudova, utvrđujemo njihovu logičku povezanost, te određujemo standarde vrijednosne prosudbe. Riječju, kompetencija filozofske refleksije omogućava rekonstrukciju, utvrđivanje i stvaranje značenja, smisla, razumijevanja i komunikacije čovjeka u njegovu povijesnom svijetu.«¹⁶

Primjerice, John Dewey u odvijanju samog procesa refleksije nalazi tri momenta. Prvi karakterizira izloženost pojedinca sumnji, zbunjenosti i nedoumicama zbog koje i dolazi do procesa razmišljanja. Drugi je moment istraživanje i potraga za činjenicama, teorijama i prijedlozima koji će razriješiti sumnju i otkloniti zbunjenost. Treći je pak moment nalaženje rješenja, ali i nastavak potrage za dokazima koji će rješenje nedvojbeno poduprijeti i(li) dokazati.¹⁷ Konačno, ističe Dewey, refleksivno je mišljenje svako

»... aktivno, ustrajno i pažljivo razmatranje bilo kojeg uvjerenja ili pretpostavljenog oblika znanja u svjetlu osnova koje ga podupiru te daljnjih zaključaka kojima teži.«¹⁸

3. Skrbno mišljenje

Drugi je odgovor na pitanje iz naslova sljedeći: studij filozofije razvija skrbno mišljenje. Koncept *skrbnog mišljenja* (engl. *caring thinking*) relativno je nov, a prvi ga je puta predstavio Matthew Lipman na 6. *Internacionalnoj konferenciji o mišljenju* u Bostonu (Sjedinjene Američke Države) 1994. godine.¹⁹ Skrbno ili brižno mišljenje jest mišljenje s brigom ili skrbi za druge, tj. mišljenje koje promiče i vodi u aktivnu i praktičnu brigu ili skrb za druge. Dakle, ono nije samo logički valjano i refleksivno nego posjeduje i dimenziju intersubjektivnosti – drugoga spram kojeg ne možemo biti, nismo i ne smijemo biti indiferentni. To je ujedno i razlog zašto skrbno mišljenje potiče pojedinca na prakticiranje i angažiranost za druge te u konačnici na univerzalno prihvaćanje drugih kao upravo takvih kakvi jesu. U kontekstu bioetike, skrbno mišljenje dodatno širi svoj spektar na sve što je živo, na cjelokupni *bios*, odnosno na cijelu biotičku zajednicu.²⁰ Inklinacija je to da se:

»... brižnost promatra kao aktivnost vrste koja uključuje sve što činimo za održavanje, nastavak i popravak našeg 'svijeta', kako bismo u njemu mogli živjeti najbolji mogući život. Taj svijet

uključuje naša tijela, naša sebstva i naš okoliš, a sve to nastojimo ispreplesti u složenu i održivu mrežu života.«²¹

Pitanje zbog čega nam je stalo do onog drugog jest pitanje o osnovama na kojima se zasniva naša briga ili skrb koja vodi u brižno ili skrbno mišljenje. Odgovoru na pitanje zašto uopće razvijamo skrb koja nas vodi u skrbno razabiranje, možemo pristupiti na barem dva načina: (1.) zbog vrijednosti koje netko ili nešto ima, te (2.) zbog osjećaja suosjećanja ili empatije za sve ono nama drugo, tj. ono što nismo mi sami.

Dodatno, ovako ocrтана skrbna filozofijska pozicija neumitno otvara pitanje i problem mogućih drugačijih, ne nužno skrbi za *druge* ili *drugo* kompatibilnih pozicija, poput brojnih egoističkih i(li) solipsističkih pozicija. Naime, ne samo da su one realno mogući vidovi filozofiranja koji su odmaknuti od skrbi za druge i skrbnog mišljenja kao takvog nego su njemu u potpunosti suprotni. Tako je, naime, za egoističnu osobu moguće biti filozof, štoviše, i promicati egoizam kroz filozofiju ili stvarati određenu filozofiju egoizma. Ipak, stav koji autor zauzima jest onaj o dobrobiti i nužnosti skrbnog mišljenja za suvremenog čovjeka i društvo koji se u povijesti filozofije jasno promiče kroz različite filozofske grane (poput etike, filozofije odgoja i filozofske bioetike), pravce (poput prosvjetiteljstva i filozofske empatije) i autore (poput Jean-Jacquesa Rousseaua, Arthura Schopenhauera i Davida Humea). Upravo u skrbnom mišljenju nalazimo potpornje za temeljne društvene vrjednote današnjice koje se obistinjuju kao inklinacije k snošljivosti ili toleranciji, inkluziji ili uključivošći te solidarnosti i suosjećanju.

3.1. Skrbno mišljenje i vrijednost

Lipman smatra da je skrbno mišljenje, uz kritičko i kreativno, jedan od tri elementa multidimenzionalnog mišljenja. Za razliku od druga dva, skrbno se mišljenje zasniva na promišljanju vrijednosti i vršenju vrjednovanja kroz davanje odgovora na pitanje zašto je *nešto* ili *netko* vrijedan naše skrbi, odnosno zašto nam je do *nečega* ili *nekoga* stalo. Bez ove dimenzije zauzimanja vrijednosnog stava, mišljenje nije cjelovito te u konačnici ostaje – apatično.²²

14

Usp. M. Lipman, *Thinking in Education*, str. 26–27.

15

Raul Raunić, »Nacrt za prijedlog predmetnog kurikula filozofije«, *hrfd.hr* (2011), str. 1–14, ovdje str. 1. Dostupno na: <http://www.hrfd.hr/documents/nacrt-predmetni-kurikulum-filozofije-rr-2.doc> (pristupljeno 1. 11. 2022.).

16

Ibid.

17

John Dewey, *How we think. A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*, Henry Regnery Company, Chicago 1971., str. 12.

18

Ibid., str. 9.

19

Više: Michael Pohl, *Infusing Thinking Into The Middle Years. English, Performing & Visual Arts & LOTE. A Resource Book for*

Teachers, Hawker Brownlow Education, Cheltenham 2002.

20

Hrvoje Jurić, »The Footholds of an Integrative Bioethics in the Work of Van Rensselaer Potter«, *Facta Universitatis* 15 (2017) 2, str. 127–144, ovdje str. 131, doi: <http://dx.doi.org/10.22190/FULP1702127J>.

21

Daniel Engster, »Rethinking Care Theory. The Practice of Caring and the Obligation to Care«, *Hypatia* 20 (2005) 3, str. 50–74, ovdje str. 50–51, citirani Joan Tronto i Berenice Fisher, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.2005.tb00486.x>.

Po Lipmanovu mišljenju, najviše skrbimo za ono *što* ili *koga* nalazimo najvrjednijim. Takvo je vrijednosno razabiranje orijentirano prema vrjednotama te nam pomaže u osvještavanju vrjednota kao takvih, ali i izgradnji (sustava) osobnih vrjednota. No, pritom veliku važnost imaju (duboke) emocije koje takvo razabiranje čine (i) afektivnim. Emocije ovdje nisu shvaćene kao ono što remeti rasuđivanje i mišljenje – one jesu forma rasuđivanja i mišljenja.²³ Nadalje, skrbno je mišljenje aktivno mišljenje, jer u njemu vrjednute počinju djelovati na način transformiranja mišljenja u aktivnost i vršenja skrbnih čina kao takvih. Ukoliko pak pokušavamo poopćiti (mogućnosti) skrbno(g) ponašanj(a)e, utoliko zapravo promišljamo o normama, a naše mišljenje postaje normativno mišljenje.²⁴

3.2. Skrbno mišljenje i senzibilitet

Izvorište skrbnog mišljenja može biti i senzibiliziranost za nedaće i situacije drugih i drugog. Taj se senzibilitet za sve nama drugo u povijesti filozofije tematizirao na više načina. Jedan od njih je izražen pojmom *pitié* Jean-Jacquesa Rousseaua, a drugi pojmom *Mitleid* Arthura Schopenhauera. S jedne strane, Rousseau u svome djelu *Emilé ili O odgoju*²⁵ pod pojmom *pitié* razumijeva suosjećanje (tj. samilost, saučešće, privrženost), nereflektiranu reakciju na patnje i nedaće drugoga, te prirodni bezinteresni poriv za pomaganjem onima u nevolji. Pritom ističe da intenzitet našeg suosjećanja odgovara procjeni intenziteta patnje drugoga, pri čemu granica između subjekata ostaje ista: mi ne patimo u sebi nego u drugome.²⁶ S druge strane, Schopenhauer pojmom *Mitleid* izražava suosjećanje kao »mehanizam poistovjećivanja s drugim, izlaska iz samoga sebe i dokidanja egoizma«.²⁷ Za njega, suosjećanje ima svoje korijene u patnji, no prenosi se na sve osjećaje, i svako suobličavanje s drugima u kojem prigušujemo egoizam i zlobu.²⁸

Ivana Zagorac ovaj senzibilitet određuje kao *bioetički senzibilitet*. S jedne strane, on je *krovni pojam* za cijeli niz povezanih pojmova poput: sentiment, simpatija, empatija, suosjećanje, sažaljenje, solidarnost, privrženost i sućut.²⁹ S druge strane, *bioetički senzibilitet* manifestira se kao skrb ili briga koja proizlazi iz osviještenosti o neraskidivoj povezanosti čovjeka i prirode, kao i osviještenosti o holističkom razmatranju čovjeka kao cjelovitog bića.³⁰ Čovjek je jedino biće koje može razviti ekološku i biocentričku svijest te u svoji moralni obzir uzimati različite oblike i uvjete života.

U tom smislu, može se zaključiti kako je skrbno mišljenje u punoj mjeri (i) senzibilno mišljenje.

4. Kreativno mišljenje

Studij filozofije razvija kreativno mišljenje. Riječ je o mišljenju koje donosi i kreira *novum* koji se očituje kao kreativan način zahvaćanja čovjekove zbilje, postavljanja i razmatranja problema, te otvaranja novih odgovora, rješenja, perspektiva i pojmovnih okvira kroz tzv. »kognitivni proboj«.³¹ Ono posreduje između, s jedne strane, krutog znanstvenog pristupa kojeg karakterizira slijedenje postulata, metoda i principa bez mogućnosti odstupanja, te s druge strane, umjetničkog slobodnog, improvizacijskog i kreativnog stvaralaštva. Kao mišljenje mogućeg, svojom divergentnošću čovjeku omogućuje misaono eksperimentiranje. Također, razvija metaforičko mišljenje, figurativni i fikcijski diskurs, autentičnost izričaja i izvornu izražajnu svježinu. Takvo mišljenje

u sebi nosi i određenu provokaciju, izazivanje i prkos izražen kroz nepoštivanja i rušenje pravila te traženje novih i drugačijih alternativa.³²

Lipman nalazi barem dvanaest načina kojima se može okarakterizirati kreativno mišljenje: ono je originalno, produktivno, imaginativno, neovisno, eksperimentirajuće, holističko, izražajno, sebe-transcendirajuće, iznenađujuće, generativno, majeutičko i inventivno.³³ Kreativno mišljenje vodi *prema* i može završiti *u* stvaranju ili *porađanju* umjetničkih djela i umjetničkom izražavanju – u prvom redu narativnom, a onda i u svakom drugom.

5. Postavljanje pitanja

Studij filozofije pomaže u postavljanju pitanja. Ovdje se polazi od čovjeka kao znatiželjnog, razigranog i začuđenog bića, koje se neprestano pita o sebi i svemu oko sebe, ali i o smislu sebe i svega drugoga, sebi drugotnog. Uostalom, u povijesti filozofije postoji niz primjera filozofa koji su *čuđenje*³⁴ odredili kao početak i izvor filozofije, odnosno filozofiji svojstvenog pristupanja istraživanjima i promišljanjima svijeta.³⁵ U svojoj kraćoj analizi čuđenja, Eugen Fink ističe da se čuđenje može vršiti nad svim začudnim, zagonetnim, neobičnim, nesvakidašnjim, rijetkim i izvanrednim stvarima s kojima se susrećemo u našem životu, ali isto tako i nad onime što nam se ne nadaje kao čudesno već kao samorazumljivo, neposredno i neupitno. Za razliku od prve vrste čuđenja, za koju Fink kaže da je »površno«, druga vrsta čuđenja je ono najdublje ili »istinsko čuđenje« koje nas »iz-bacuje« iz zaokupljenosti svaki-dajšnjim i običnim, iz konzervativnog i tradicionalnog razumijevanja svijeta koji se čini potpuno samorazumljiv i neupitan. Tako najdublje čuđenje »svijet

22

Usp. M. Lipman, *Thinking in Education*, str. 270.

23

Ibid., str. 130.

24

Usp. ibid., str. 264–269.

25

Više: Jean-Jacques Rousseau, *Emil ili O vaspitanju*, prev. Dušan Tamindžić, Znanje, Beograd 1950.

26

Usp. Ivana Zagorac, *Bioetički senzibilitet*, Pergamena – Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Zagreb 2018.

27

Arthur Schopenhauer, *O temelju morala*, prev. Veselka Santini, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad 1990., str. 137.

28

Usp. I. Zagorac, *Bioetički senzibilitet*.

29

Usp. ibid., str. 45.

30

Usp. ibid., str. 46.

31

M. Lipman, *Thinking in Education*, str. 249.

32

Usp. ibid., str. 251.

33

Usp. ibid., str. 245–247; usp. B. Ćurko, *Kritičko mišljenje u nastavi filozofije, logike i etike*, str. 194–195.

34

Usp. analizu pojma i uloge *čuđenja* u Platona koju je izvršio Damir Barbarić u članku: Damir Barbarić, »O mjestu filozofiranja«, *Prolegomena* 1 (2002) 2, str. 121–140.

35

Više o tome vidjeti primjerice: Platon, *Fileb i Teetet*, prev. Milivoj Sironić, Veljko Gortan, Naprijed, Zagreb 1979., str. 20; Aristotel, *Metafizika*, prev. Tomislav Ladan, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992., 982B11; Eugen Fink, *Uvod u filozofiju*, prev. Božica Zenko, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 26; Karl Jaspers, *Filozofija egzistencije*, u: Karl Jaspers, *Filozofija egzistencije; Uvod u filozofiju*, prev. Miodrag Cekić – Ivan Ivanji, Prosveta, Beograd 1967., str. 133; Ernst Bloch, *Tübingenski uvod u filozofiju*, prev. Davor Rodin, Nolit, Beograd 1973., str. 36.

izokreće«,³⁶ a onoga koji se čudi preobražava i usmjerava u pravo čuđenje koje se zapravo vrši nad onim fundamentalno samorazumljivim.³⁷

Upravo na ovom tragu treba razumijevati i objašnjavati nastanak cijelog niza »novih« filozofskih grana (ili potpodručja) koje su niknule i zaživjele u zadnjih nekoliko desetljeća, poput: filozofije sporta, filozofije igre i igranja, filozofije kulture, filozofije filma, filozofije medija, filozofije vina, filozofije kiborga itd. Naime, čovjek se pita, propituje i dovodi u pitanje ono što ga zanima, ono čime se bavi, zapravo sve što čini njegovu samorazumljivu i običnu svakidašnjost, odnosno ono u čemu nalazi smisao, a što nije nužno obuhvaćeno tradicionalno shvaćenim dosegom filozofijske misli.

S jedne strane, filozofija vodi k jasnom, pravilnom i preciznom formuliranju pitanja – onome *kako*. U gotovo svim situacijama i poljima života od iznimne je važnosti jasno i precizno postavljanje pitanja jer ona traže i provociraju isti takav odgovor. Kvalitetno postavljena pitanja traže razloge, argumente i dokaze u odgovoru. Ona, dakle, traže jasnoću, preciznost i razložnost. Ili drugim riječima:

»Ona od mišljenja zahtijevaju otvorenost, sposobnog kritičkoga procesuiranja, sagledavanja raznolikih stavova i spremnost na toleranciju i uvažavanje različitosti.«³⁸

S druge strane, filozofija čovjeka upućuje na razmatranje onoga *što* – o čemu se uopće *pitati*, što treba *propitivati* te što treba *dovoditi u pitanje*.

5.1. Pitati

Filozofija neprestano pita o doslovno svemu. Posebnost je filozofije u tome što nastoji uproniknuti bit i određenje toga o čemu se pita. Zbog toga, temeljna su filozofska pitanja: *što, čemu, zašto i zbog čega* jer pitaju o tome *kakvo je nešto i zašto je baš takvo kakvo jest, a ne nekakvo drugačije*. Takva pitanja smjeraju k esenciji, fundamentu, otkrivanju najdubljih istina i stjecanju znanja. Upravo iz takvih pitanja nastaju različite filozofske discipline (a potom i subdiscipline ili specifična polja unutar njih), koje započinju specifičan razvoj i utjecaj na čovjeka i znanost kroz povijest, dok određene filozofske discipline nastavljaju svoj razvoj i utjecaj i u suvremenom svijetu. Neka od tih pitanja uključuju: (1.) koji je smisao života i je li umiranje kraj; (2.) što je izvor i uzrok nastajanja; (3.) što je bog; (4.) što je čovjek; (5.) što je to sloboda i možemo li ikada biti slobodni; (6.) što su to spoznaja i istina te što čovjek može (do)znati; (7.) što je ljepota i zašto je nešto lijepo; (8.) što je to dobro(ta) te zašto smo i kada (ne)moralni; (9.) što su to država i politika i zašto uopće nastaju; (10.) što su to znanost i tehnika. Naposljetku, filozofija je ona koja se pita i o sebi samoj i sebe samu dovodi u pitanje – što je to filozofija i zašto se njome baviti?

Istovremeno, karakteristika je filozofije da pita i tome *kako*. Na koji način živjeti život kvalitetno i smisleno. Kako se odnositi spram drugih i drugog te kojim se normama ili principima voditi u postupanju i odnošenju. Kojim načinima i metodama dolaziti do sigurnih uvida, zaključaka, spoznaja i istina. Kako ustrojiti pravednu i slobodnu zajednicu ljudi itd.

Divergentna pitanja omogućavaju više različitih odgovora na isto pitanje, pružaju mogućnost davanja neobičnih i raznolikih odgovora, u kojima je točnost subjektivno određena s obzirom na znanje, kreativnost i sposobnosti.

Konačno, pitanja koja filozofija postavlja nisu nova pitanja za čovjeka, već stalno prisutna i aktualna. Moglo bi se reći da se čovjek o njima pita od svoje

najranije životne dobi u kojoj mu razvijena racionalnost to omogućuje i da to čini izvan okvira disciplinarnog filozofije.

5.2. Propitivati

Filozofija vodi čovjeka k propitivanju ili zapitivanju³⁹ svega. Ako pitanjima dolazimo do općih i temeljnih odgovora, definicija i određenja, onda propitivanjima ili zapitivanjima unutar temeljnih pitanja stavljamo fokus na određeno, specifično i pojedinačno pitanje ili problem te ga promišljamo slojevito, gledano na niz načina i iz različitih perspektiva. Cilj svakog takvog raspršivanja u »partikularne perspektive i konstelacije« jest težnja za shvaćanjem cjeline. Ipak, ono donosi i svoje opasnosti i zablude.

»Apsolutizacije polova vode u zablude: uzimam cjelinu kao nešto znano, a zapravo imam tek jednu sliku; ili pak ostajem u nekoj partikularnoj perspektivi a da cjelinu nemam ni nakanu tražiti te iskrivljujem situacije time što neku konačnu određenu slučajnost držim apsolutnom.«⁴⁰

Kroz takvo »spoznavajuće traženje« dolazimo do potpunijih i obuhvatnijih uvida, istina i znanja o pojedinačnim pitanjima i problemima, dok proces propitivanja ili zapitivanja postaje »spoznavajuće traženje bića u njegovoj egzistenciji i esenciji«. Propitivanjem ili zapitivanjem vršimo istraživanje nečega konkretno(i)je, te kroz nizove povezanih pitanja otklanjamo sumnje, utvrđujemo i(li) otklanjamo mane i nesigurnosti, ali i stvaramo duboke, slojevite i cjelovite uvide, spoznaje i znanja. Time propitivanje doista postaje »određivanje onoga što je u pitanju«. Pritom,

»... zapitivanje kao zapitivanje o [...] ima svoje Pitano. Zapitivanju pripada, osim Pitanoga, i Ispitano. U istražujućem, to jest specifično teorijskom pitanju, valja Pitano odrediti i dovesti do pojma. Tada u tom Pitanomu počiva, kao zapravo intendirano, samo Ispitano, ono kod čega zapitivanje stiže na cilj.«⁴¹

Na tome tragu, Martin Heidegger upućuje na, za filozofiju i filozofski pristup razmatranju svijeta, važnu distinkciju između »zapitkivanja-tek-onako« i »eksplicitnog postavljanja pitanja«, odnosno »traženja«:

»Neko je zapitivanje moguće provesti kao 'zapitkivanje-tek-onako' ili pak kao eksplicitno postavljanje pitanja. U ovoga je osebujno to, što zapitivanje postaje prije toga sebi transparentno u pogledu svih navedenih konstitutivnih karakteristika samog pitanja.«⁴²

5.3. Dovoditi u pitanje

Osim što pita i propituje, temeljna je karakterističnost filozofije da dovodi u pitanje – kako sebe samu, tako i sve ostalo. Filozofija prije svega dovodi u pitanje vladajuće paradigme, znanstvena dostignuća, opće prihvaćene stavove

36 E. Fink, *Uvod u filozofiju*, str. 27–29.

37 Ibid., str. 33–34.

38 Ivana Zagorac, »Kritičko mišljenje i bioetika«, *Jahr* 3 (2012) 1, str. 69–80, ovdje str. 80.

39 Usp. Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, prev. Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb 1985., str. 4.

40 Usp. Karl Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, prev. Vera Čičin-Šain, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 28.

41 M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 4.

42 Ibid., str. 5.

i uvjerenja, uvriježene konvencije, obrazovne i odgojne sustave i paradigme, političke sustave i ideologije, religijska vjerovanja i dogme.

Dovođenjem u pitanje filozofija nije i ne želi biti dekadentna i(li) negativna, nego baš suprotno – poticajna i progresivna. Filozofija odmiče čovjeka od upadanja u konformizam te ga potiče i podsjeća na to da stalno treba stremiti i rasti. Da je tomu tako govori i cijeli niz primjera iz daljnje i bliže povijesti, poput: (1.) empirijskog dokazivanja da je Zemlja okrugla istraživača i moreplovaca Fernanda Magellana i Juana Sebastiána Elcanao, (2.) promjene shvaćanja uloge žena znanstvenica Marie Skłodowska-Curie, (3.) nepristajanja na segregaciju u Sjedinjenim Američkim Državama Rose Parks i (4.) neprihvatanja i »nadvladavanja« ograničenja gluhoće i sljepoće Helen Keller. S jedne strane, dovođenjem u pitanje mi utvrđujemo i preispitujemo (ono) do čega je čovjek došao. Na taj način se orijentiramo u društvu i prirodi⁴³ ili cijelosti biosfere. Nije to samo orijentacija koja nam pomaže u snalaženju, već ona koja nam omogućuje djelovanje. Orijehtacijsko nam znanje omogućuje, kao razumnim i moralnim bićima istovremeno, donošenje odluka i usmjerenje naših postupaka, kao i definiranje ciljeva koje smatramo vrijednim realizacije.⁴⁴ S druge strane, dovođenjem u pitanje otvaramo mogućnosti i prilike za možebitno redefiniranje i resetiranje, za stvaranje nečeg novog, za kretanje u novom smjeru, za napredovanje i razvoj. Kao eklatantan ovdje može poslužiti primjer mijenjanja vladajuće ptolemejske geocentrične paradigme prema kojoj je Zemlja središte svemira, za koju je u velikoj mjeri zaslužan Nikola Kopernik i njegovo djelo *O gibanjima nebeskih tijela* (lat. *De revolutionibus orbium coelestium*) iz 1543. godine. Konkretno dovođenje u pitanje vladajućih shvaćanja te posljedično i prekid s njima, omogućio je snažan napredak znanosti koja je krenula u novim smjerovima u kojima je uspostavljen i novi pogled na ustroj svemira, pa onda i ulogu planeta Zemlje s jedne strane, ali i propitivanja uloge i važnosti čovjeka u toj »novoj« konstelaciji s druge strane. Primjeri dovođenja u pitanje i kretanja naprijed brojni su i u svakodnevnom pojedinačnom življenju. Tako, primjerice, dovođenjem u pitanje vlastite prijateljske ili partnerske veze, odnosno integriteta prijatelja ili partnera, posebice ako ono dovede do uvida o (iz)nevjeri, otvaramo mogućnosti za novo definiranje odnosa i kretanje u nekom novom smjeru ili pak rada na razvoju i unapređenju postojećeg.

6. Donošenje odluka i zauzimanje stavova

Studij filozofije poboljšava kvalitetu donošenja odluka (engl. *decision making*). Odluke koje donosimo trebale bi biti razborite i kvalitetne, te stoga temeljene na plauzibilnim argumentima, jer filozofija je ona koja uvijek poštuje snagu argumenata. Pitanje je *kada* i *na koji točno način* koristiti razloge ili argumente u procesu donošenja odluka koje se odvijaju u nekom određenom kontekstu. Naime, treba li samo i naprosto izvršiti racioniranje odluke ili bi se u taj proces možda trebali uvesti moralni obziri i razlozi – kao relevantni ili čak i presudni.⁴⁵ Također, važno je razmotriti vodimo li se kao ključnim u našem donošenju odluka samo razmatranjem razboritih razloga i opcija ili pak i mogućim posljedicama koje bi naše odluke mogle proizvesti.⁴⁶

U tom procesu, filozofija ponajprije pomaže u identificiranju opstojećih i dostupnih relevantnih alternativa, potom u probiranju načina vršenja kritičke analize i vrjednovanja dostupnih alternativa, te naposljetku u donošenju odluke temeljene na razabiranju i izboru između različitih alternativa,⁴⁷ uz

nastojanje da naše rezoniranje bude što sveobuhvatnije.⁴⁸ No, u cijelom bi tom procesu najprije trebalo poznavati kontekst donošenja odluke kako bismo uopće mogli odabrati prave alternative ili mogućnosti između kojih ćemo odlučivati. Također, bitno je različito donosimo li *privatne* ili *javne* odluke, tj. odluke koje se tiču isključivo nas u našoj privatnoj i usko ograničenoj sferi ili odluke koje se tiču i drugih u određenoj zajednici. U tom je smislu važno pitanje hoće li naše odluke afektirati određenu veću ili manju javnost. U ovom drugom slučaju nije poželjno praviti razliku između vrsta razloga ili argumenata koji mogu ući u proces vaganja njihove snage i važnosti, dok bi naši osobni razlozi trebali biti zanemareni i(li) drugorazredni.⁴⁹ Naposljetku, veoma je važno promisliti moguće učinke eventualnih odluka te ih povezati s moralnim vrijednostima do kojih držimo.⁵⁰ Ponekad je naprosto potrebno donijeti određenu odluku jer je to moralno najispravnija stvar za učiniti.

Uz to, filozofija pomaže oko toga kako zauzeti i izgraditi stav o različitim pitanjima i problemima temeljenim na prethodno izvršenoj analizi, vrjednovanju i razabiranjima dostupnih i relevantnih činjenica, uvida i argumenata.

7. Rješavanje problema

Studij filozofije poboljšava čovjekovu sposobnost za rješavanje problema (engl. *problem solving*). Filozofija tako pomaže u analiziranju različitih koncepata, definicija, argumenata i problema. Ona pridonosi sposobnosti organiziranja ideja i problema, mogućnosti izdvajanja onoga što je bitno iz mase informacija, kao što i potiče razlikovanje različitih stajališta i otkrivanje zajedničkih osnova između suprotstavljenih stajališta. Također, filozofija pomaže sintetizirati različite poglede ili perspektive u jedinstvenu cjelinu. Ovdje je stavljen poseban naglasak na kreativnom mišljenju, odnosno sposobnosti stvaranja novih, inovativnih, originalnih i kreativnih rješenja.

7.1. Descartesova metoda

René Descartes predstavio je svoju metodu rješavanja problema još 1637. godine u djelu *Rasprava o metodi*.⁵¹ Njegova metoda nije rješavala samo fi-

43

Usp. Jürgen Mittelstrass, *Wissenschaft als Lebensform, Reden über philosophische Orientierungen in Wissenschaft und Universität*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt na Majni 1982.

44

Usp. K. Jaspers, *Duhovna situacija vremena*, str. 29.

45

Cláudio Michelon Jr., *Being Apart From Reasons. The Role of Reasons in Public and Private Moral Decision-Making*, Springer, Dordrecht 2006., str. 173.

46

Ibid., str. 175.

47

Usp. Klemens Szaniawski, »Philosophy of Decision Making«, *Acta Psychologica* 45

(1980) 1–3, str. 327–341, doi: [https://doi.org/10.1016/0001-6918\(80\)90041-4](https://doi.org/10.1016/0001-6918(80)90041-4).

48

C. Michelon Jr., *Being Apart From Reasons*, str. 174.

49

Ibid., str. 175.

50

Usp. Robert T. Clemen, Robin Gregory, *Creative Decision Making. A Handbook for Active Decision Makers*, Draft, 1995., str. 3–14.

51

René Descartes, *Rasprava o metodi*, u: René Descartes, *Rasprava o metodi; Osnovi filozofije*, prev. Niko Berus, Matica hrvatska, Zagreb 1951.

lozofske probleme, već je postala znanstvena metoda *par excellence* i *modus operandi* znanstvenog istraživanja kao takvog. U njoj, Descartes se zalaže za poduzimanje četiri koraka ili pridržavanje četiri pravila u raščlambi i rješavanju određenog problema. Prvo, Descartes traži da nikada ne prihvaćamo kao istinito ono što ne spoznamo jasno i razgovijetno, odnosno da nemamo povoda u to sumnjati. Drugo, on zahtjeva da naredimo analizu tako da se svaka poteškoća podijeli na onoliko dijelova koliko je moguće. Treće, traži da vršeci sintezu krenemo od spoznaje najjednostavnijih i najrazumljivijih dijelova te da postepeno uzimamo u obzir one najsloženije. Na kraju, četvrto, Descartes sugerira da dedukcijom vršimo »opće« preglede sve dok ne budemo sigurni da nismo nešto izostavili.⁵² Ovom i ovakvom metodom Descartes zapravo utvrđuje temelje racionalizma i analitičkog mišljenja.

7.2. Dewey-Lipmanova metoda

U mnogo recentnijem izdanju, Matthew Lipman predstavio je model za rješavanje problema od osam koraka, koji je naredio po uzoru na filozofiju Johna Deweyja. Prvi je korak osvještavanje postojanja problema i njegovo jasno izražavanje, primjerice u formi: »osjećam se iznevjereno«. U drugom se koraku problem precizno identificira te se osvještava sve ono što ga je zapravo prouzročilo. U trećem se koraku jasno artikulira cilj, tj. ono što se točno želi postići pokrenutim procesom rješavanja problema. U četvrtom se koraku osmišljava hipoteza potencijalnog rješenja te se identificiraju sredstva kojima će se ono nastojati realizirati. U petom se koraku vrši anticipiranje svih mogućih (neželjenih) posljedica poduzetog procesa. U šestom se koraku vrši izbor među dostupnim alternativama koje smo identificirali kao potencijalna rješenja. U sedmom se koraku izrađuje konkretan i detaljan plan onoga što će se i kada poduzeti u procesu rješavanja problema, uz predviđanja mogućih prepreka. Konačno, u osmom se koraku pokušava načiniti ocjena učinaka.⁵³

7.3. Dizajnirano mišljenje

U dizajniranom mišljenju čovjek polazi od analize i razumijevanja specifičnog problema, te postavljanja esencijalnih pitanja i razmatranja mogućih pretpostavki. Naime, čovjek se u svom razabiranjju odmiče od usvojenih obrazaca razmišljanja i misli izvan okvira (engl. *out of the box*) te kroz maštu i stvaralaštvo zamišlja i dizajnira nova rješenja, koncepte i ideje koje se mogu primijeniti u svakodnevicu. Tim Brown razradio je model dizajniranog mišljenja koji kreće od suosjećanja sa svima koji se nalaze u problemu, preko definiranja onoga što treba onima koji su u određenom problemu, zamišljanja i kreiranja rješenja tzv. »olujom ideja«, te na kraju njegova isprobavanja i, ako je to potrebno, revidiranja.⁵⁴

8. Etička refleksija

Studij filozofije razvija etičku refleksiju, tj. njegovanje humaniteta i praktičkih moći čovjeka.⁵⁵ Etička je refleksija neraskidivo povezana s moralnom refleksijom. Upravo u mjeri i na način na koji se razlikuju etika i moral, razlikuju se i etička i moralna refleksija. Razlika je, naime, u vršenju i mogućnosti poopćivanja: dok se moral tiče konkretnog čina koji se može okarakterizirati kao moralno dobar ili loš (ispravan ili neispravan), etika se tiče moralnih postupanja općenito. Moralna je refleksija praktična refleksija nad konkretnim

činom, dok je etička refleksija teorijska u smislu da želi proniknuti i domisliti opće principe ili norme kojima bi se trebali voditi u (svakom) moralno dobrom ili ispravom postupanju i odnošenju spram drugih i svega nama drugog. Svako naše djelovanje, svaka odluka i postupak imaju moralni karakter, vrijednost i težinu – moralno su ispravni ili neispravni, odnosno dobri ili loši. U naravi je čovjeka da svoje konkretne i pojedine odluke i postupke promišlja te da teži iznalaženju i stvaranju okvira za osobno moralno (dobro i ispravno) djelovanje. Međutim, čovjek pritom može vršiti i poopćavanje te se pitati o univerzalnim i za sve ljude općevažecim principima i normama za moralno postupanje i odnošenje.

U tom smislu, filozofija je iznašla četiri osnovne normativne teorije: (1.) aretaička etika ili etika vrlina za princip prosudbe (ne)moralnosti i (ne)ispravnosti ističe iskazivanje kreposnih karakternih osobina u konkretnom postupanju i odnošenju, (2.) deontološka etika stavlja naglasak na apriorno utvrđene dužnosti i načela, (3.) konzekvencionalistička etika skreće pozornost na sveukupno ostvarene posljedice djelovanja, dok (4.) kontraktarijanska etika upućuje na poštivanje sklopljenih (društvenih) ugovora.⁵⁶ Osim spomenutih, različiti su filozofi iznalazili dodatne principe ili norme, poput: »principa odgovornost« Hansa Jonasa, »vela neznanja« Johna Rawlsa ili »etike diskursa« Jean-Paula Sartrea.

Upravo time studij filozofije, kao niti jedan drugi, osposobljava za kreiranje kodeksa etičnosti, razradu smjernica i principa za donošenje odluka u radu etičkih povjerenstava i komiteta, sagledavanje i razrješavanje etičkih dilema, kreiranje mogućih rješenja te razvijanje edukacijskih i odgojnih kurikula, programa i metoda.

9. Potraga za životnim vrijednotama

Studij filozofije pomaže u potrazi za ljudskim vrijednotama. Filozofija vodi u i upućuje na potragu za vrijednotama, nastojanje njihova identificiranja i ostvarivanja. Budući da su vrijednote mnogobrojne i raznorodne, te se mogu podijeliti prema različitim kriterijima, svakako možemo razlikovati *izvanjske* i *unutarnje* (ili *intrinzične*),⁵⁷ te *objektivne* i *subjektivne*. Dok subjektivne ovise o subjektu koji ih vrjednuje na svoj individualan način, objektivne imaju veću dozu poopćivosti ili univerzalnosti za sve one na koje se odnose.

Ako ovdje primijenimo kriterij autoteličnosti, razlikovat ćemo *autotelične* ili »vrijednote u sebi«, kojima težimo, koje biramo i koje ostvarujemo poradi

52
Ibid., str. 21–22.

53
Usp. M. Lipman, *Thinking in Education*, str. 51–52.

54
Usp. Tim Brown, »Design Thinking«, *Howard Business Review* (2008). Dostupno na: <https://readings.design/PDF/Tim%20Brown.%20Design%20Thinking.pdf> (pristupljeno 3. 9. 2021.); Tim Brown, Katz Barry, *Change by Design. How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation*, Harper Business, New York 2009.

55
Više: R. Raunić, *Nacrt za prijedlog predmetnog kurikula filozofije*, str. 8.

56
Više: Bernard Williams, *Ethics and the Limits of Philosophy*, Routledge, London 2011., str. 79–102.

57
Usp. Alasdair MacIntyre, *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, prev. Karmen Bašić – Stribor Kikerec, KruZak, Zagreb 2002., str. 205–206.

njih samih i ni zbog kojih drugih razloga ili pobuda,⁵⁸ te one *ne-autotelične* ili »vrjednote u službi drugoga«, koje biramo i ostvarujemo poradi razloga koji su izvan njih, primjerice iz instrumentalnih razloga.

Pavao Vuk-Pavlović govori o poretku i hijerarhiji vrjednota koje se dijele na *vitalne* i *duhovne*. Vitalne su vrjednote opstanka, ugone, zdravlja, snage, otpornosti, životnog veselja i ne odnose se samo na čovjeka. Duhovne su vrjednote *bivstvene*, one koje omogućuju »očovječenje« života, poput lijepo, dobro, sveto, odgojno.⁵⁹ U ostvarivanju vrjednota, čovjek se može voditi s dva principa – principom moći, tj. težnjom za vlast nad drugim ljudima, i principom solidarnosti ili ljubavi.

Normativne vrjednote su vrjednote koje postaju norma po kojoj vršimo mjerenje vrijednosti nekoga ili nečega, prema kojima usmjeravamo svoj život, kojima opravdamo svoje odluke i postupke te one u kojima tražimo smisao. U čudorednoj i etičkoj sferi one predstavljaju načela ili principe koji nam služe kao normativno vodstvo u moralnom postupanju i odnošenju prema sebi, prema drugima i prirodi, odnosno prema kompletnoj biosferi. Takve nas vrjednote vode prema »poopćenju volje«, na što je posebno ukazivao i upućivao Immanuel Kant,⁶⁰ odnosno prema promišljanju univerzalnih principa odnošenja kao naših moralnih dužnosti i odgovornosti.

10. Ljudski procvat i potraga za smislom

Studij filozofije pomaže čovjekovu procvatu i potrazi za smislom. Filozofija stremlji k tome da čovjek ostvari samog sebe te mu nudi vodstvo u razabiranju životnih ciljeva i odluka u življenju smislenog i ispunjenog života. Jedna od inklinacija filozofije jest identificirati, razvijati i aktualizirati ljudske resurse, talente i potencijale. U tom smislu, po Aristotelu:

»... ljudi imaju obvezu razvijati vlastitu ljudsku prirodu, središnje ljudske talente i potencijale, do najviše moguće razine.«⁶¹

Upravo ozbiljenje ili aktualiziranje talenata i potencijala vodi do čovjekova procvata, nalaženja i zauzimanja vlastitog mjesta u svijetu i zajednici, kao što u konačnici vodi i do sretna i »blažena« života, tj. života vrijedna življenja.

Aristotel smatra da ostvarivanje eudaimonije ili života u blaženstvu, osim izvrsnosti u ostvarivanju moralne vrline (stgrč. *arête*) i praktične mudrosti, uključuje niz ljudskih postupaka koji vode u zaokružen i uravnotežen život.⁶² Takav život nužno uključuje pronalaženje i osiguravanje vremena dokolice (stgrč. *shole*)⁶³ ili slobodnog vremena za kontemplaciju, osobnu izgradnju, umjetničko i znanstveno stvaralaštvo, prijateljevanje i igranje.

Premda se Aristotelov perfekcionizam, odnosno njegova težnja k izvrsnosti u nekoj mjeri može u teoriji interpretirati kao egoistična, ne smije se smetnuti s uma najmanje dvije važne stavke. S jedne strane, njegovo je temeljno određenje čovjeka »zoon politikon«. Dakle, za njega je čovjek biće koje je nužno »biće zajednice«, a upravo je ta zajedničarska jezgra čovjeka na isti način i njegova temeljna odlika, kao i težnja za izvrsnošću ili perfekcionizam, te one ne moraju biti u konfliktu, tj. međusobno isključivalačkom i onemogućavateljskom odnosu. S druge pak strane, Aristotel ističe težnju k doseganju *arête* kao čudoredne izvrsnosti, koja podrazumijeva preduvjet ostvarivanja eudaimonije ili blaženstva, koja je za čovjeka kao društveno (političko) biće ostvariva isključivo unutar određene ljudske zajednice.

Do određene mjere, ostvarivanje vlastitih potencijala svakako jest pronalazaženje i ostvarivanje smisla života. Taj se smisao može obistinjavati kao individualan i trenutani, ali i kao dio nečeg većeg ili šireg od nas samih, odnosno kao dio dužeg vremenskog smislonosnog kontinuuma ili onog nad-vremenskog religijsko-božanskog.⁶⁴

11. Priprema za širok spektar poslova

Iako možda studij filozofije ne vodi k instantnom zaposlenju, posebice u primarnim strukama u područjima obrazovanja i znanosti, stav je i uvjerenje autora – koje je pokušao poduprijeti podastriim argumentima – da se studijem filozofije na vrlo specifičan način stječu i razvijaju vještine koje mogu biti od iznimne važnosti na tržištu rada, odnosno širokom spektru poslodavaca i poslova. Potonje vještine uključuju:

- prepoznavanje i jasno detektiranje problema;
- kritičko razmatranje, propitivanje i analiziranje problema;
- rješavanje problema;
- analitičko i sintetičko razmišljanje;
- argumentiranje i protuargumentiranje;
- kreativno razmišljanje;
- priprema i vršenje istraživanja;
- kreiranje i dizajniranje inovativnih rješenja;
- postavljanje ključnih ili temeljnih pitanja;
- donošenje odluka (engl. *decision making*) na razborit i promišljen način, vodeći se snagom (jačih) argumenata;
- brza apsorpcija novonastajućih znanja i znanja koja se stalno mijenjaju;
- mogućnost usvajanja, razumijevanja i analiziranja različitih značenjskih sustava;
- fleksibilnost i prilagodljivost (koje se razvija zbog stalne izloženosti različitim perspektivama, metodologijama i tehnikama) te sposobnost snalaženja u novom i nepoznatom;

58

Više o tome vidjeti u: Bernard Herbert Suits, *The Grasshopper. Games, Life, and Utopia*, University of Toronto Press, Toronto – London 1978., str. 15–16; usp. Aristotel, *Nikomahova etika*, str. 211, 214.

59

Usp. Pavao Vuk-Pavlović, *Vrednota u svijetu*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2007.; Ivana Zagorac, »Vrednote i stvaralaštvo u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića«, *Cris* 14 (2012.) 1, str. 298–305.

60

Vidjeti formulacije kategoričkog imperativa ili bezuvjetne zapovijedi u: Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, prev. Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb 1990. (novije izdanje: 2022., pog. napisao Goran Sunajko, Jesenski i Turk).

61

Thomas Hurka, *Perfectionism*, Oxford University Press, Oxford – New York 1993., str. 89.

62

Usp. Aristotel, *Nikomahova etika*, str. 215.

63

Usp. *ibid.*, str. 213.

64

Ovdje treba uputiti na razmatranja o smislu života u knjizi: Thomas Nagel, *Što sve to znači? Vrlo kratak uvod u filozofiju*, prev. Boran Berčić, KruZak, Zagreb 2002.

- uspoređivanje i sintetiziranje različitih sudova, teorija i predmetnih područja;
- mogućnost primjene načela i spoznaja iz filozofije u drugim kontekstima i pojmovnim okvirima;
- kreiranje kodeksa etičnosti;
- stvaranje teorijskih okvira i odrednica za rad etičkih tijela;
- izrada normativnih okvira i principa za konkretno razrješavanje etičkih dilema i donošenja odluka u etički prijepornim pitanjima i slučajevima;
- izrada i provođenje strategija za borbu protiv nemoralnih i koruptivnih tendencija u poslovanjima;
- kreiranje poduzetničkih etika te stvaranje okvira za etično poslovanje.

Dakle, studij filozofije nudi priličan raspon vještina koje može cijeliti raširen spektar poslodavaca u javnom, privatnom i dobrotvornom sektoru. Radi se o vještinama koje mogu biti od velike pomoći u razvoju karijera u raznorodnim granama i branšama, dok ih mogućnost njihove prenosivosti i »iskoristivosti« u izvanfilozofskim situacijama i poljima života čini posebno vrijednim u kontekstu zaposlenja. Konkretno, primjerice, postoje diplomirani filozofi koji posao pronalaze u sektoru internetskih tehnologija – testiranje softvera jedno je od područja u kojem je analitičko razmišljanje od posebne važnosti. Dizajneri softvera i kompjutorskih igara koji su studirali filozofiju koriste apstraktno načine razmišljanja koje su naučili i usvojili na studiju filozofije. Osim toga, treba istaknuti i sve veću prisutnost filozofa u raznoraznim društvenim i europskim projektima te međunarodnom i tuzemnom radu udruga koje nisu izravno vezane za filozofiju.

12. Naposljetku

Dok god je temeljna odrednica čovjeka da misli i može misliti, a to zapravo znači da može reflektirati i kritički razabirati o sebi i svemu oko sebe, filozofija jest i ostaje temeljna disciplina za čovjeka, a mogućnost kritičkog reflektivnog mišljenja njegova temeljna vještina i alat. Čovjekova primjena refleksije i kritičkog razabiranja u kontekstu njegove egzistencije, vodi ga u postavljanje pitanja i traženja odgovora, prvenstveno za sebe, a onda i uopćeno. Primjerice, što je to čime se bavi i zašto bi se time uopće trebalo baviti, kako bi se time zapravo trebalo baviti kako bi to bavljenje bilo istinsko i smisljeno bavljenje kao takvo. U svom obitavanju u suvremenom svijetu čovjek traži odgovore o smislu, vrijednostima, pravim načinima spoznavanja i dolasku do sigurnih uvida, kao i o etičkim smjernicama za svakodnevno djelovanje i odnošenje. Autor je u ovome radu stavio fokus na brojne konkretne izvanfilozofijske benefite koje čovjeku donosi primjena studijem filozofije stečenih vještina i uvida u konkretnim situacijama suvremenog življenja. Po autorovu mišljenju, u ovom radu izneseni argumenti jasno pokazuju kako je studij filozofije u suvremenom modernom svijetu 21. stoljeća – važan, relevantan i, u konačnici, praktično koristan na niz načina. Naposljetku, u svojoj usmjerenosti na čovjeka i njegove umske, duhovne i intelektualne potencijale, filozofija i studij filozofije nisu podložni zastarijevanju ili postajanju nerelevantnim, već se u različitim vremenima i situacijama nanovo razotkrivaju kao nezaobilazni, važni i relevantni.

Matija Mato Škerbić

Why Study Philosophy?

On the Benefits of Studying Philosophy External to Philosophy

Abstract

In this paper, the author approaches the question of why one should study philosophy from an affirmative point of view and argues pro philosophia, i.e. he justifies and promotes the possible taking up of the study of philosophy in the present day by considering its extra-philosophical benefits. Thus, the author speaks from a particular perspective, looking at the study of philosophy from an opportunistic and instrumentalised angle. Namely, he does not consider the study as such, its philosophical justification and quality, but looks for its potential in and for today's world. That is, not for professions such as philosophy teachers or academic philosophers, but actually for almost everyone else. In this sense, the author elaborates ten possible benefits of studying philosophy: (1) Developing critical, logical and reflective, (2) careful and (3) creative thinking; (4) Identifying and formulating (essential) questions; (5) Making quality decisions ('decision making'); (6) Developing problem-solving skills; (7) Enabling ethical reflection; (8) Identifying life values; (9) Human flourishing and the search for meaning; (10) Preparing for a range of possible professions outside the philosophical professions.

Keywords

study of philosophy, reflection, critical thinking, creative thinking, careful thinking, asking questions, decision-making, problem-solving, ethical reflection, values, human flourishing